

Габрусєва Н.В.

аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка
м. Тернопіль, Тернопільська обл., Україна

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРАЦЯХ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Для широкого впровадження Національної рамки кваліфікацій в практику освітньої діяльності потрібно чітко розуміти сутність, зміст та методику формування ключових компетентностей. Важливо враховувати досвід, отриманий у процесі розвитку саме української педагогіки, ментальні особливості національних традицій та культури. Мало досліджена в цьому ракурсі вченими є категорія відповідальності. І. Бех [1] виділяє дві основні концепції її трактування: а) реалізація відповідальної залежності, у межах якої має функціонувати вихованець, здійснюючи різні види діяльності (основоположником такого підходу був А. Макаренко); б) формування відповідальності особистості у контексті виховання її громадянськості і морально-духовної ціннісної спрямованості (основоположник - В.Сухомлинський). В умовах переорієнтації освітнього процесу з колективного на індивідуально-особистісний підхід, гуманізації освіти, саме вчення останнього сьогодні викликає великий інтерес. Аналіз праць В. Сухомлинського дає змогу виділити три головні етапи формування відповідальності особистості.

1-й етап: Щастя Праці («Серце віддаю дітям»). Виховання відповідального ставлення до результатів своєї роботи не можливе без правильного відношення дитини до праці загалом. Ще Г. Сковорода наголошував на тому, що кожна людина має природний нахил до виконання певного роду діяльності. Лише в випадку, коли особа займається саме такою, «сродною душі» справою, вона сама буде щасливою та принесе користь суспільству. В. Сухомлинський, продовжуючи та розвиваючи цю думку, вводить поняття «щастя праці», «радість праці», відчуття яких можна виховати

«трудовим захопленням». Шлях реалізації цього важливого педагогічного завдання досить складний. Все, вважає педагог, починається з формування інтересу, допитливості, подолання байдужості школярів. У ранньому дитинстві необхідно привити любов до природи, вчити піклуватись про тварин та рослин. Відчуття того, що від твоїх зусиль залежить комфорт, а інколи навіть життя іншої живої істоти, надзвичайно важливе в процесі становлення відповідальності. З цією ж метою В.Сухомлинський пропонує в першому класі організувати з батьками «Свято троянд», одним з ритуалів якого є висаджування квітів. Через деякий час, споглядаючи результат своєї роботи, дитина відчуває естетичне задоволення, яке в подальшому допоможе їй отримувати радість від самого процесу праці. Адже людина повинна прикладати зусилля не тільки для отримання матеріальних благ, а і заради творення краси у всіх її проявах. Крім того, суспільно-значима діяльність розвиває образне мислення та інтелектуальний потенціал, що позитивно впливає і на результативність навчання. Для засвоєння нових знань, умінь та навичок важливо звертатись до народної культури, використовувати мистецтво, казки, пісні в яких звеличується проста безкорислива праця на благо інших. Саме турбота, здатність дбати про когось, допомагати, піклуватись формує почуття відповідальності в ранньому віці. Вже в другому класі школярі разом з наставником закладають «Сад Вдячності» як знак поваги до минулих поколінь. В.Сухомлинський пише: «... спрямуйте свого вихованця по тій стежці морального розвитку, де праця одухотворена благородством, і ви побачите, що та мить, коли він зірве плоди з Саду Вдячності й піднесе людині, яка півстоліття пропрацювала на землі, - залишить незгладимий слід в його душі – він ніби підіймається на першу вершину в своєму моральному розвитку» [2, с. 548]. В процесі трудового виховання формується морально-естетичний, емоційний та інтелектуальний фундамент особистості дитини.

2-й етап: Обов'язок («Народження громадянина»). Особливу увагу В.Сухомлинський приділяє формуванню почуття відповідальності в підлітковому віці. Це, на його думку, можливо зробити лише в симбіозі сім'ї та

школи. Намагаючись полегшити життя дітей, батьки часто повністю відсторонюють їх від реальних проблем, і, як наслідок, вони виростають егоїстичними та черствими. Дорослі повинні розуміти необхідність усвідомлення підлітком того, що в нього є обов'язки; його праця потрібна та корисна; він несе відповідальність за її результати перед собою та родиною. Педагог радить батькам не ставитись до дітей виключно як до споживачів. «Найголовніший корінь соціальної зрілості підлітків та юнацтва - це трудовий внесок в бюджет сім'ї» [2, с. 552]. Саме це, вважає В. Сухомлинський, допоможе молодим людям відчувати значимість своєї роботи, зрозуміти, що вони займаються цілком серйозною, дорослою справою. Для подолання інфантилізму, яким в великій мірі грішать і сучасні молоді люди педагог пропонує підліткам взяти на себе відповідальність за здобування певних матеріальних благ. Вже починаючи з 10-річного віку дитина може заробити гроші на придбання підручників; в 12-14 років - на одяг та взуття на зимовий період; в 14-17 років - на придбання одягу та взуття на цілий рік. У підлітковому віці, коли формується відчуття індивідуальності, важливо визначити правильне співвідношення між власною автономністю та відчуттям обов'язку перед іншими людьми. Формується вольовий компонент відповідальності. Саме за цієї умови можлива реалізація в педагогічній практиці високих гуманістичних ідеалів.

3-й етап: Совість («Листи до сина»). Все вищесказане досягає апогею в підсумковій частині трилогії. З батьківською любов'ю та занепокоєнням В. Сухомлинський спостерігає за дорослішанням юнака. Молодий чоловік стикається з реаліями тогочасної байдужої, безвідповідальної системи. Залишитися самим собою, не боятись брати на себе відповідальність, не втратити власних ідеалів, не схилити голову перед бездушністю радянської дійсності – цього чекає батько від свого вихованця: «Зараз ти піднімаєшся на ту сходинку духовного розвитку, коли людина вже не повинна оглядатися на інших: що вони роблять? Як поведуться? Треба думати самому, вирішувати самому» [3, с.589]. Самовиховання, постійна робота над собою – запорука того,

що людина буде суб'єктом творення власного життя. «Обов'язок і совість — ці моральні почуття становлять найважливішу рису, що відрізняє людину від тварини» [3, 618]. Саме совість виступає квінтесенцією відповідальності, в поєднанні з обов'язком є основою соціально зрілої особистості. В Академічному тлумачному словнику української мови (1970-1980рр..) совість визначається як усвідомлення і почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством. Через призму цих основних понять (совість + обов'язок = відповідальність) В. Сухомлинський розглядає саму Людину, її поведінку в трудовій, суспільній та сімейно-побутовій сфері.

Отже: поєднання морального, емоційного, естетичного, інтелектуального, вольового та трудового компонентів, здатність до самоконтролю та самовиховання - обов'язкові умови відповідальності. Позитивний результат, який прямо пропорційний до затрачених зусиль, дає відчуття гордості за виконану роботу, віру в свої сили, спонукає до подальшої творчої діяльності. Саме в ньому відображається особистість — її майстерність, наполегливість, воля. Через працю людина розвивається, входить в суспільне життя. І хоча трудитись буває важко, «...мірою напруження фізичних і духовних сил дітей визначається той дуже важливий процес, який називається зрілістю» [3, с.237].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / Київ : Академвидав, 2009. 248 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / за ред.: Дзеверін О. Г., Киричук О. В, Заволока С. П., Сухомлинська Г. І. та ін.. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2: Формування комуністичних переконань молодого покоління; Як виховати справжню людину ; Сто порад учителів. 670 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / за ред.: Дзеверін О. Г. (голова), Грищенко М. М., Заволока С. П., Сухомлинська Г. І. та ін.. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3: Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина. 670 с.